

I. L. Caragiale

M

artor lucid și îndurerat al epocii lui, în care nedreptatea socială era lege, în care aristocrația, boierimea corcită sau „pură”, stăpînă de mari latifundii, ignora și strivca pătura țărănească flămînzită și lipsită de posibilitatea de a se cultiva, în care partidele politice se războiau pe spinarea poporului, fluturînd cuvîntul „patrie” după necesități personale, spurcînd orice noțiune de onoare și demnitate națională, negociînd bunurile țării și tranzacționînd asupra rezorvelor ei, care ar fi putut să-i aducă țaria (și i-au și adus-o în zilele noastre), în care mica burghezie, învățînd pe dinafară cuvintele mari, vînturate de presă, încerca să maimuțărească moravurile „protipendadei”, mijloacele ei de parvenire, aerele și neclintitele ei „principii”, martor lucid și îndurerat al samavolniciei, abuzurilor, minciunii drapate în ridicol și dezgustător, I. L. Caragiale a găsit calea de a înfățișa această lume ascunzîndu-și durerea, zugrăvindui-i ridicolul.

Critica lui e dură, necruțătoare, o critică de chirurg care taie adînc, scoate la iveală mușchi, viscere, schelet. Sentimentalii îl pot numi și l-au numit cîndva „ău”, lipsit de dragoste. În adevăr, lipsit de dragoste pentru ambiția deșartă, pentru ipocrizie, pentru minciună, pentru fandoseală, pentru incultură, pentru superficialitate, micime. S-a pus întrebarea: de ce a ales această imagine și nu alta din lumea care-l înconjură?

Un scriitor alege din ceea ce stă în fața ochilor lui ceea ce îl impresionează mai adînc, pentru că îi pare esențial. Eminescu a cules din veacul trecut caracterul de dezolare al apăsării, al însingurării spiritelor, pe care nedreptatea, haosul, urîtenia epocii le izola, le nimicea social, le spăimînta moral. Mai viguros, în alt chip răzvrătit, Caragiale a cules din ea aceeași urîtenie, pe care n-a plîns-o, de care a ris tare, amar, tăios. Era chipul în care acest mare scriitor suferea, acuza, demasca.

În clipa în care a scris însă despre țaranul lui 1907, Caragiale n-a mai ris. Atunci, deodată, adevărata concepție a artistului, toată sensibilitatea, revolta și suferința lui s-au arătat deschis, sîngerînde.

Cînd scriitorul n-a mai putut suferi constrîngere și jignire, falsitate și impostură, și-a părăsit patria. Cumplită hotărîre pentru un om care își iubește țara și care, în surghiunul lui voit, se întoarce în ea necontenit, la răstimpuri scurte uneori, dar nu se mai întoarce niciodată de tot.

În proza lui, în teatrul lui trăiesc, acționează și se exprimă oamenii pe care scriitorul îi întîlnea, moșierimea, burghezia mai mică și mai mare de la Cameră și Senat, din cafenele, din birjele de la șosea, din prăvălii și dughene, din redacții. Nici acțiunile, nici cuvintele lor nu sînt de sărbătoare, ci de toate

P3A947/C

zilele, nimic nu pare căutat, nimic nu pare a fi cerut efort scriitorului ca să fie găsit. Un co'osal firesc domină și străbate de la un capăt la celălalt această literatură. Acest firesc e marea lui artă. Acest firesc e lucrul cel mai greu de realizat, și știut este că I. L. Caragiale nu scria ușor, adică nu-și îngăduia să scrie ușor, că exigența lui artistică îl ținea ore nenumărate în fața unei pagini în care Mitică și Costică vorbesc despre zădăf, de pildă, în care Crăcănel își povestește suferințele amoroase lui Pampon. Cuvîntul trebuia să fie acela, numai el, de neînlocuit, și în adevăr e de neînlocuit, așa firesc sau poate întâmplător cum pare cînd nu întîrzie asupra lui.

Din acest firesc, din acest propriu personajului și de neînlocuit cu altceva, din amănuntul pe care alt scriitor l-ar fi uitat sau nu l-ar fi observat niciodată în realitate, din nuanțe, din trăsături iuți și mărunte, puse cu economie, se desenează profilul moral al eroului lui, se rotunjește și se definitivează, și în jurul lui se creează, tot repede și din puțin, din acel puțin esențial, o lume, o concepție de viață, o epocă. Monologul „1 Aprilie“ are cîteva pagini numai, și în ele se rotește și se rostogolește, ca într-un caleidoscop, în chip grotesc și dramatic, pe rînd, o gamă întreagă — și ce limitată e această întreagă gamă! — de sentimente meschine, de aspirații înăbușite, fără orizont, de egoisme, vanități, cruzimi și duioșii ieftine, de suprafață, adică întreaga gamă morală a micului burghez, laș, subred, ambițios, lăudăros, inuman. Nici o scenă mai mult decît cele necesare în *O scrisoare pierdută*, în *O noapte furtunoasă*, nici un personaj mai mult în *Conu Leonida față cu reacțiunea*, nici un truc mai mult în *O noapte furtunoasă*. Atît cît trebuie ca să definească împrejurări și oameni, fără menajamente și fără oculuri. În Caragiale simți parcă, sub tăișul înghețat al satirei, pasiunea nepotolită a scriitorului de a da pe față tot, de a curma. Pasiunea asta a omului care ar vrea să vadă stîrpite odată stupiditatea născută din indiferență, vulgaritatea zămislită de insensibilitate și neomenie, absurditatea ivită din rapacitate, orgoliu și egoism. Ace-ași lipsă de cruțare pe care o are Gogol, cu vreo jumătate de veac înaintea lui, chinuit de aspecte asemănătoare, într-o lume asemănătoare ca moravuri și arhitectură socială.

Prin ceea ce e adevărat pentru orice țară cu orînduire burgheză, cu tare burgheze, pentru tot ceea ce e admirabil de adînc, de precis, de expresiv zugrăvit, nu cu penelul ci cu apă tare în proza și teatrul lui, pentru această cumplită dezvelire a laturilor urite a'e caracterului omenesc, pentru lupta neobosită împotriva lor, luptă întovărașită de hohotul de rîs care dovedește nădejde în vindecare, Caragiale e tradus și jucat azi în țări care își aduc aminte de lumea burgheză pe care au răsturnat-o sau în țări care poartă încă pecetea ei, și pretutindeni unde în spiritul individului mai dăinuie umbre și încelci. E jucat în Uniunea Sovietică și în toate țările socialiste, în Franța ca și în Japonia, în Finlanda ca și în Grecia. Consiliul Mondial al Păcii a luat inițiativa ca în anul acesta, la împlinirea a 50 de ani de la moartea marelui scriitor, toate comitetele pentru pace din lume să-l comemoreze. Marii artiști ai tuturor vremurilor, cei care au exprimat cu măiestrie adevărul, cu acea măiestrie care trece peste curente și mode cu majestatea perfecțiunii, aduc o contribuție nesfîrșit de prețioasă la construirea conștiinței omului, la puritatea climatului lumii.

Pentru noi, pe măsură ce Caragiale al nostru devine Caragiale al lumii întregi, comemorarea lui are o solemnitate emoționantă, și, fără să fie nevoie de alte confirmări afară de acelea ale propriei noastre aprecieri, bucuria de a-l ști prețuit pretutindeni nu e mică în inima noastră.